

Demersurile Arhivelor Naționale ale României pentru cercetarea și recuperarea unor fonduri de documente românești din arhivele Federației Ruse (1992-2004)

Octavian Dascăl

Tema studiului se înscrie în problematica abordată pe parcursul ultimelor două decenii în mass-media internațională, în mediile academice, în discursurile și negocierile tratatelor politice și de cooperare bilaterală. Ne referim la problematica restituirii de către Federația Rusă a arhivelor confiscate de Uniunea Sovietică în anii celui de-al doilea război mondial de la state ca Germania, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria și, totodată, la chestiunea retrocedării arhivelor unor instituții politice și diplomatice din alte state (cum ar fi, de exemplu, Franța și Elveția), aflate în Rusia în momentul instaurării puterii sovietice. Totodată, peste hotarele Rusiei se găsesc documente privind populația de origine rusă stabilită definitiv în alte țări, documente ale unor comunități ruse, arhive ale unor instituții și organizații și arhive personale care au ajuns acolo în anii revoluției din 1917 și ai războiului civil din 1918-1920. Interesul rus pentru aceste documente, alcătuind arhiva numită *Rossika*, a crescut după anul 1991 și s-a concretizat în cercetări sistematice în arhivele străine, finalizate prin realizarea unei bănci de date pentru sistematizarea informațiilor¹.

Problema restituirilor de arhivă a comportat aspecte ce i-au complicat sau i-au amânat rezolvarea, și anume un aspect istoric – care constă în clarificarea modului, a cauzelor și a împrejurărilor în care documentele în discuție au ajuns în alte țări, precum și a soartei lor după ce au luat destinații străine –, un aspect legal – care presupune stabilirea legalității deținerii documentelor și a pretențiilor implicate de restituirea lor – și, nu mai puțin considerabil, un aspect moral-etic, care privește relațiile sensibile angrenate de abordarea subiectului restituirilor față de organizații neguvernamentale și persoane fizice.

Pentru înțelegerea problemei este relevant “cazul belgian” de acum 12 ani: în contextul unei vizite a ministrului belgian de Externe în Rusia (septembrie 1997), presa belgiană a tratat chestiunea arhivelor belgiene aflate la Moscova ca urmare a confiscării lor de la ocupantul german la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Fondurile respective cuprindeau arhive germane referitoare la belgienii care au colaborat economic și militar cu germanii, arhive ale Ministerului belgian al Apărării, documente ale mișcării socialiste, arhivele personale ale unor politicieni

---

¹ Vezi pe larg В. П. Козлов, *Зарубежная архивная Россия: Проблемы и направления работы*, “Новая и новейшая история”, nr. 3 (1994), mai-iunie, p. 13-23.

belgieni din anii '30, fonduri de documente ale unor organizații evreiești, universități și sindicate, precum și ale lojelor masonice².

Articolele de presă au reiterat istoricul problemei, au evocat eșecul includerii ei într-un tratat de cooperare bilaterală și au subliniat atitudinea refractară a autorităților federale, în special a Parlamentului rus, față de ideea restituirii bunurilor confiscate. Ziaristii belgieni au consemnat, de asemenea, scepticismul de la acea dată al cercurilor academice față de șansele demersului diplomatic din septembrie 1997 și au denunțat "sumele fabuloase" cerute de partea rusă, fie și numai pentru copii ale documentelor, admitând, în schimb, disponibilitatea pentru asigurarea accesului cercetătorilor belgieni la studierea acestora³. Ministrul belgian de Externe a avansat atunci ideea schimbului documentelor belgiene contra anumitor documente rusești aflate în posesia Belgiei, soluție primită cu interes de către interlocutorii ruși și aparent creatoare de precedent în înlesnirea ieșirii din impasul în care se afla subiectul restituirilor de arhivă. Nu a fost exclusă nici adoptarea unei legi în materie, care să asigure posibilitatea reglementării litigiilor de acest gen prin acorduri bilaterale între Rusia și țările interesate.

Legea federală din 15 aprilie 1998, privind bunurile culturale strămutate în U.R.S.S. ca rezultat al celui de-al doilea război mondial și aflate pe teritoriul Federației Ruse, prevede, în esență, că bunurile culturale transferate pe teritoriul U.R.S.S. în perioada 1944-1949, din țările aflate sub ocupație germană și din fostele țările inamice – Germania, România, Bulgaria, Ungaria, Italia, Finlanda – constituie, cu unele excepții, proprietatea Federației Ruse, iar statele respective le pot revendica în optsprezece luni de la intrarea în vigoare a legii⁴. Legea a intrat în vigoare cu un an mai târziu, iar Ministerul rus al Culturii și al Informării de Masă, prin Agenția Federală a Arhivelor și prin Serviciul Federal de Arhivă al Rusiei [în continuare, *Rosarhiv*], a dispus în anii 2002-2006, în urma unor hotărâri de guvern, restituirea de bunuri culturale (fonduri arhivistice) unor state ca Germania, Austria, Luxemburg, Olanda, Belgia, Ucraina, Ungaria.

Atitudinea statului rus față de problema reglementării pretențiilor statelor străine asupra bunurilor culturale strămutate a fost conturată prin legea menționată, care conține stipulări diferențiate pe grupe de țări: statele Comunității Statelor Independente, aflate sub ocupație germană în anii celui de-al doilea război mondial, statele interesate și fostele state inamice Uniunii Sovietice. În linii generale, prevederile legii se concentrează pe apărarea intereselor Federației Ruse⁵. Concomitent, oarecum în dezacord cu principiul restituirii arhivelor, partea rusă s-a arătat receptivă de-a lungul anilor la programul creării instrumentelor moderne (electronice) de informare științifică și al prelucrării arhivistice "în comun" cu țările interesate a fondurilor arhivistice aparținând organismelor de cooperare

---

² Radiograma nr. 2693/11.09.1997 Ambasadei României la Bruxelles către Ministerul de Interne, Direcția Generală de Strategie, Integrare Europeană și Relații Internaționale.

³ *Ibidem*.

⁴ http://www.duma.gov.ru/cult-tur/zakon_kult/kult_zennost.htm.

⁵ *Ibidem*.

internațională care și-au încetat activitatea, cum ar fi Consiliul Ajutorului Economic Reciproc și Organizația Tratatului de la Varșovia.

Așadar, în ultimii 19 ani, Federația Rusă și-a exprimat acceptul mai degrabă pentru facilitarea condițiilor de acces la documentele revendicate și pentru microfilmarea documentelor de arhivă în folosul statelor interesate, precum și pentru promovarea proiectelor internaționale – unele dintre ele demne de succes, cum ar fi proiectul digitalizării arhivei create de către Internaționala a III-a comunistă [în continuare, *Komintern*] – decât pentru punerea în aplicare a principiului *restitutio in integrum* referitor la arhivele confiscate; *Legea* din 2004 *privind arhivele din Federația Rusă* introduce în proprietatea federală arhivele fostelor state inamice, strămutate în U.R.S.S. în anii celui de-al doilea război mondial, “dacă nu există alte prevederi în legislația Federației Ruse privind bunurile culturale transferate” (art. 7, p. 3) și permite scoaterea peste hotare numai a acelei părți a arhivelor menționate, care “nu constituie proprietate federală, în conformitate cu legislația Federației Ruse” (art. 29, p. 4)⁶.

I. Acțiuni întreprinse în perioada comunistă în vederea recuperării din U.R.S.S. a unor documente și bunuri culturale românești

Documente originale, care aparțin Patrimoniului Arhivistic Național al României⁷, au ajuns pe teritoriul rus în etape, în împrejurările istorice din prima jumătate a secolului al XIX-lea, determinate de ocupația rusă asupra Principatelor Române, cu prilejul depunerii tezaurului României în Rusia în august 1917, precum și în urma capturării de către Armata Sovietică a unor arhive, la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. O parte a tezaurului documentar românesc s-a întors în țară odată cu reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S., în 1934-1935, însă, după 23 august 1944, noi fonduri de documente și alte bunuri culturale au luat calea Moscovei.

Tema restituirii documentelor și a bunurilor materiale și culturale confiscate de U.R.S.S. a constituit, mai bine de un deceniu de la instaurarea puterii “democrației populare” în România, un subiect tabu în mediile științifice și academice din Republica Populară Română și în relațiile oficiale dintre cele două țări. Abia după retragerea trupelor sovietice din România au fost inițiate discuții prudente între liderii partidelor comuniste ale României și U.R.S.S. și contacte între arhivele și muzeele de partid omoloage.

Potrivit celor consemnate de către istoricul Ion Ardeleanu la 12 noiembrie 1992, într-o *Notă* păstrată la Arhivele Naționale, după anul 1958, istorici și muzeografi agreeți de regimul comunist, unii dintre ei membri ai nomenclaturii Partidului Comunist Român, au avut șansa să cunoască o parte din bogatul material arhivistic păstrat în arhivele și muzeele sovietice. Acest lucru a fost posibil deoarece obținerea documentelor românești din U.R.S.S. a fost stipulată în acordurile de

⁶ <http://www.rusarchives.ru/lows/fz.shtml>.

⁷ Concept care, în conformitate cu proiectul noii *Legi a arhivelor*, înlocuiește noțiunea de *Fond Arhivistic Național*; vezi http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/Pdf-uri/Proiectul_Legii_Arhivelor.pdf.

colaborare dintre Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de la București și Institutul Marxism-Leninismului de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice de la Moscova, precum și între Muzeul de Istorie al Partidului Comunist Român și Muzeul Central "V. I. Lenin", sau Muzeul Central al Revoluției din Octombrie de la Moscova.

Astfel, în anii 1957-1958 și în 1962, delegațiile de cercetători români au adus în țară un număr de 33.500 cadre de microfilm din arhiva *Komintern*: documente ale congreselor Partidului Comunist Român desfășurate la Viena (1924), la Harkov (1928) și la Moscova (1931), documente ale Congresului al VII-lea al acestei organizații, rapoarte ale Biroului Politic și ale Secretariatului Partidului Comunist Român, cu activitate în străinătate, dosare personale ale unor lideri comuniști din ilegalitate. În prezent, importante documente românești create în perioada interbelică se află la Muzeul Central al Revoluției din Octombrie, la Institutul de Istorie al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (unde au fost văzute pentru prima dată de către o delegație română în octombrie 1987), la Arhiva de Stat din Moscova (Arhiva de literatură). Documente ale mișcării socialiste din România, anterioare anului 1917, se află la Biblioteca "Saltâkov-Șcedrin" din Sankt Petersburg, în alte arhive, biblioteci și muzee (precum Sala Armelor a Muzeului din Kremlin, Muzeul Ermitaj din Sankt Petersburg), sau în alte state, foste republici sovietice (Ucraina, Estonia, Letonia, Georgia).

II. Acțiuni diplomatice și arhivistice românești în Rusia după căderea comunismului

După prăbușirea comunismului în România, cercuri științifice și academice și instituții de arhivă s-au dovedit interesate de problema depistării și a cercetării materialului arhivistic românesc existent în arhivele, muzeele și bibliotecile din fostul spațiu sovietic. Încă din martie 1991, între guvernele român și rus a fost semnat un *program de schimburi culturale* care a inclus și Arhivele Statului din România, iar acțiunile acestei instituții, cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe și al Ambasadei României la Moscova, după cum se va vedea în continuare, au avut drept obiectiv aducerea în țară a cât mai multor copii după documente privind istoria țării din cele mai importante arhive ale Rusiei, precum și recuperarea documentelor originale, înstrăinate în contextul istoric și geopolitic cunoscut din anii războaielor mondiale⁸.

Punctul de plecare în dezvoltarea primelor relații dintre instituțiile de arhivă ale României și Federației Ruse la începutul anilor '90 îl reprezintă vizita întreprinsă la 27 decembrie 1991 de către ambasadorul român din acea perioadă la Moscova, Vasile Șandru, la Comitetul de Stat pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse (*Roskomarhiv*) și discuțiile purtate cu vicepreședintele acestuia, istoricul Anatoli S. Prokopenko. Cu acest prilej, A. S. Prokopenko a pus la dispoziția ambasadorului român lista celor 67 de localități din U.R.S.S. unde au fost

---

⁸ Nota nr.15/4347/10.06.1992 a Ministerului Afacerilor Externe, Direcția Culturală către Direcția Generală a Arhivelor Statului; nota nr. 6760/31.08.1992 a Direcției Generale a Arhivelor Statului către Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Culturală.

înmormântați prizonierii de război români și lista persoanelor civile arestate și deportate din România, precizând că în arhivele rusești se află dosarele personale ale tuturor prizonierilor de război români și ale civililor arestați proveniți din România (care cuprind informații despre numele și datele personale ale tuturor celor decedați – în special ale ofițerilor – inclusiv cauzele decesului, precum și date privind condițiile de viață, hrană și sănătate, sau activitatea desfășurată în rândul lor de către reprezentanții partidului comunist)⁹. A. S. Prokopenko a mai menționat că partea română poate obține lista prizonierilor înmormântați în U.R.S.S. și a civililor români deportați prin formularea unei cereri din partea guvernului român către guvernul rus, “personal lui B. N. Elțin, așa cum au procedat, în situații similare, guvernele Germaniei, Italiei, Ungariei”¹⁰. În problema identificării cimitirelor și mormintelor ostașilor români căzuți în lupte pe teritoriul sovietic, A. S. Prokopenko a indicat că partea română se poate adresa Centrului istorico-archivistic militar al Ministerului Apărării al Federației Ruse. De asemenea, oficialul rus a susținut că dosarele personale ale prizonierilor și civililor români din Rusia, precum și documentele păstrate de Arhiva Centrală Specială de Stat “ar putea fi studiate de către istoricii români interesați”; întrucât Arhiva Specială păstrează arhivele germane-trofeu de război (documentele organelor de poliție și ale serviciilor speciale din Germania nazistă) și cuprinde informații deosebit de interesante referitoare la România, A. S. Prokopenko a sugerat părții române “să-și trimită, dacă este interesată, cât mai curând posibil istoricii pentru a studia aceste materiale, deoarece ele urmează a fi restituite, la cerere, conform reglementărilor internaționale, Germaniei”¹¹.

Dorința reciprocă a părților rusă și română privind stabilirea unor legături directe de colaborare între *Roskomarhiv* și Arhivele Statului, în special în sfera activității de cercetare științifică și a publicării unor culegeri de documente de interes comun, a dobândit consistență odată cu semnarea *Acordului de colaborare* între cele două instituții de arhivă (23 aprilie 1992), petrecută în timpul vizitei la Moscova din perioada 17-24 aprilie a delegației conduse de către directorul general de atunci al Arhivelor Statului, Ioan Scurtu¹². Acordul a garantat asigurarea bilaterală a condițiilor favorabile investigațiilor și depistărilor de documente referitoare la istoria celor două țări, schimburi de delegații și de publicații arhivistice și istorice, pe bază de reciprocitate, și efectuarea de copii după documentele depistate, în condiții acceptabile; în plus, părțile semnatare au convenit să restituie proprietarului de drept “acele documente asupra cărora se va stabili dreptul de proprietate al celeilalte părți”, urmând ca restituirea acestor documente să se facă pe baza unor “înțelegeri corespunzătoare”¹³.

⁹ Telegrama nr. 044973/28.12.1991 a Ambasadei României la Moscova către Ministerul Afacerilor Externe.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Nota nr. 546/23.01.1992 a Direcției Generale a Arhivelor Statului către Comitetul de Stat pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse.

¹³ *Raport nr. 3642/29.04.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova (17-24 aprilie 1992).*

La data semnării acordului româno-rus, la Moscova era în plină activitate (6 aprilie-4 iunie) cea dintâi echipă de cercetători români de la Academia Română, formată din profesorii Ioan Chiper și Gheorghe Buzatu, în condițiile anunțului public al deschiderii pentru cercetare a unor importante arhive din Rusia. Cei doi istorici au mers la Moscova cu scopul de a cunoaște noul regim al arhivelor rusești, de a identifica fondurile arhivistice de interes pentru istoria românilor, de a începe cercetarea sistematică a acestora și de a descoperi fondurile arhivistice românești ajunse sau rămase în Rusia în anii 1917-1918 ori preluate de către autoritățile militare sovietice din România la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Delegații români au avut convorbiri cu directorii principalelor arhive vizate și au obținut acces la: Centrul Rus pentru Păstrarea și Studiarea Documentelor de Istorie Contemporană (Российский Центр Хранения и Изучения Документов Новейшей Истории), Arhiva Politicii Externe a Federației Ruse (Архив Внешней Политики Российской Федерации), Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie (Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции), precum și la Arhiva de Stat a Federației Ruse (Государственный Архив Российской Федерации). Investigațiile lor au înlesnit cunoașterea gradului de accesibilitate al arhivelor rusești, depistarea și cercetarea unor importante fonduri arhivistice românești, cercetarea documentelor diplomatice sovietice, a celor din arhiva *Komintern*, precum și studierea unor documente sovietice, germane și franceze privind istoria românilor din perioada secolelor XIX-XX, deținute de Arhiva Centrală de Stat a Federației Ruse. Această arhivă, complet necunoscută istoricilor până prin anii 1990-1991 și, de asemenea, fosta Arhivă Centrală Specială de Stat (Центральный Государственный Специальный Архив), de foarte mari dimensiuni, după cum indică și numerotarea fondurilor, depozitează arhivele străine capturate, inclusiv documentele românești despre a căror existență nu se mai cunoștea nimic. Consemnată în raportul întocmit la 17 iunie 1992, concluzia celor doi istorici români a fost că arhivele rusești găzduiesc documente românești și rusești, germane, franceze extrem de relevante pentru istoria României, care trebuie studiate sistematic și xerografiate sau microfilmate în volum cât mai mare. Pe măsură ce ele deveneau accesibile, extinderea investigațiilor trebuia să cuprindă, în opinia lor, marile arhive economice și arhiva Comitetului Securității Statului (Комитет Государственной Безопасности: KGB).

În scopul realizării prevederilor art. 6 al *Acordului* româno-rus din 1992, referitoare la “restituirea documentelor de arhivă proprietarului de drept, pe baza unor înțelegeri corespunzătoare”, la 14 mai 1992, ministrul de atunci al Internelor, Victor Babiuc, a adresat o notă șefului guvernului român, Theodor Stolojan, propunând următoarele:

1) constituirea unei *Comisii* compuse din specialiști de la Arhivele Statului și Academia Română, de la principalele Facultăți de istorie din țară (București, Iași, Cluj, Suceava), de la Arhiva Ministerului Apărării Naționale, a Ministerului Afacerilor Externe, a Serviciului Român de Informații, precum și de la arhiva Academiei Române și Biblioteca Națională; obiectivul: elaborarea într-un termen scurt (până la 1 august 1992) a unui documentar referitor la arhivele românești transportate în Rusia în 1917 și în 1944, la partea restituită în 1935 și 1957-1958 și la

arhivele nerestituite, pe cât posibil cu precizarea locului în care se află ele pe teritoriul Federației Ruse;

2) alocarea în bugetul Ministerului de Interne a sumei de 100.000 dolari, destinată Arhivelor Statului, pentru microfilmarea a cca. 250.000 de cadre din documentele arhivei *Komintern* (deținută de către Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor de Istorie Contemporană – fosta arhivă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice), din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S. (al Federației Ruse) și din Arhiva KGB;

3) întreprinderea de către Ministerul Afacerilor Externe al României a demersurilor oficiale pe cale diplomatică pentru retrocedarea documentelor aflate în arhivele Federației Ruse, care aparțin de drept statului român¹⁴. Surprinzător însă, rezoluția aplicată pe actul de mai sus de către prim-ministrul Theodor Stolojan pentru miniștrii Internelor și Afacerilor Externe (Victor Babiuc și Adrian Năstase) a fost următoarea: “Vă rog propuneri (pct. 3 nu trebuie neapărat realizat în 1992)”¹⁵.

În baza *Hotărârii de Guvern nr. 717/10.11.1992*, în anul 1993 a fost pusă la dispoziția Direcției Generale a Arhivelor Statului suma de 41.000.000. lei (45.008 dolari) “pentru acoperirea cheltuielilor necesare efectuării unor cercetări în Arhivele Federației Ruse și pentru microfilmarea unor documente ce privesc istoria României.”¹⁶ În acest mod, oficialii români au apreciat drept prioritară realizarea punctelor 1 și 2 citate și amânarea realizării punctului 3, astfel încât, în intervalul 1992-1996, în Federația Rusă au întreprins cercetări de arhivă cinci delegații formate din arhiviști și istorici. În componența delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului care s-a deplasat la Moscova în perioada 29 noiembrie-13 decembrie 1992 au fost incluși: Marin Stănescu, cercetător la Institutul de Istorie și Teorie Militară, prezență justificată prin “experiența sa bogată în activitatea de cercetare anterioară, inclusiv prin deplasările la Moscova în scopul studierii fondurilor de arhivă”, Ion Calafeteanu, de la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, precum și colonelul Alessandro Duțu și Florica Dobre, din cadrul Arhivei Ministerului Apărării Naționale, “în vederea selecționării fondurilor militare aflate în arhivele ruse și aducerii lor în țară”¹⁷. Delegația a studiat la instituțiile de arhivă menționate (cu excepția Arhivei Prezidențiale și a Arhivei KGB), la Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus (Архив Внешней Политики Российской Империи), la Arhiva de Stat a Federației Ruse (fosta Arhivă Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie), precum și documentele aflate la Centrul Rus de Păstrare și Studiere a Documentației Contemporane.

Arhivele P.C.U.S. și KGB au declanșat numeroase dezbateri în societatea și în politica rusă și au provocat cele mai multe probleme cercetătorilor din Rusia și din străinătate. Inițierea reformelor structurale de la începutul anilor '90 în domeniul

¹⁴ Nota nr. 4287/14.05.1992 a ministrului de Interne către prim-ministrul guvernului României.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Nota nr. 181.174/24.06.1997 a Ministerului de Interne, Direcția Financiară și Contabilitate, Serviciul Buget-Contabilitate, către Arhivele Naționale.

¹⁷ Nota-Raport nr. 4287/19.11.1992 a Direcției Generale a Arhivelor Statului; nota nr. V.1/756/17.11.1992 a Ministerului Apărării Naționale, Secția Arhive, către directorul general al Direcției Generale a Arhivelor Statului.

arhivistic din Rusia a vizat nu numai deschiderea arhivelor, anterior inaccesibile cercetătorilor, dar și elaborarea noii legislații arhivistice și, în temeiul ei, a regulamentelor care ar fi înlesnit la maximum accesul la documente și folosirea lor științifică. Partizanii deschiderii arhivelor și ai restructurării sistemului arhivistic din Rusia au rezervat o atenție cel puțin la fel de mare elaborării unor legi precise pentru desecretizarea documentelor și, mai ales, instituirii mecanismelor de aplicare cu strictețe a prevederilor lor.

Chiar și în condițiile transparenței și publicității (*гласность*) întronate în Rusia în ultimii doi ani ai *Perestroikăi* gorbacioviste, pătrunderea cercetătorilor de rând în arhivele de stat fără o recomandare scrisă obligatorie de la o instituție sau o organizație a statului era, practic, de neimaginat; “Abia la începutul anului 1990, în anumite arhive (de exemplu, în Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie) au fost acceptați cercetătorii cu scrisori de recomandare de la organizații non-guvernamentale. În același timp, în continuare nici nu putea fi vorba de accesul în arhive printr-o *cerere personală* [...]”¹⁸.

Situația s-a schimbat radical în urma evenimentelor din august 1991. Regimul P.C.U.S. s-a prăbușit după eșecul *puch*-ului de la Moscova: prin câteva decrete din 24 august 1991 ale președintelui B. N. Elțin, s-a proclamat controlul administrației de stat asupra arhivelor de partid, iar arhivele KGB au fost parțial deschise, prefigurându-se trecerea lor în păstrarea statului nu numai în scopul protejării de o posibilă distrugere, ci și al garantării cercetării științifice sistematice a acestor materiale documentare, de o importanță covârșitoare pentru înțelegerea istoriei veridice a U.R.S.S. și a popoarelor din lagărul socialist.

Prin *Hotărârea* nr. 1746 – 1 din 14 octombrie 1991 a Prezidiului Sovietului Suprem al Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse (R.S.F.S.R.), s-a înființat *Comisia pentru organizarea predării-primirii arhivelor P.C.U.S. și ale KGB în păstrarea statului și a folosirii lor*, sub președinția consilierului prezidențial, istoricul militar Dmitri A. Volkogonov, cu misiunea preluării arhivelor partidului comunist și ale serviciului secret sovietic în administrarea *Roskomarhiv*, precum și a elaborării normelor de acces și folosire a materialelor arhivistice¹⁹. Elaborarea legilor privind arhivele și accesul la informație s-a desfășurat cu un succes relativ în perioada 1991-1993, adoptându-se câteva acte importante. Nu același lucru se poate spune, însă, în privința respectării prevederilor legale în materie de deschidere și de desecretizare a arhivelor. Pe parcursul tuturor etapelor procesului de reorganizare arhivistică, în rândurile funcționarilor statului și ale arhiviștilor s-a constatat evitarea respectării noilor regulamente de acces, refuzul mergând uneori până la sabotarea unor hotărâri ale serviciului de arhivă²⁰. Totodată, concepția factorilor politici despre “care anume informație din arhive poate și trebuie neîndoielnic să fie desecretizată” a suferit în timp numeroase mutații. Astfel, la începutul anului 1992, majoritatea participanților la ședințele comisiei prezidate de D. Volkogonov nu aveau îndoieli asupra faptului că

¹⁸ H. B. Петров, *Десятилетие архивных реформ в России*, “Индекс – Досье на цензуру”, nr. 14 (2001); vezi <http://index.org.ru/journal/14/petrov1401.html>.

¹⁹ <http://www.agentura.ru/text/docs/kgb/Arhiv.txt>.

²⁰ H. B. Петров, *op.cit.*; vezi <http://index.org.ru/journal/14/petrov1401.html>.

“documentele partidului despre activitatea lui politică, comercială, gospodărească, despre legăturile lui cu KGB, cu partidele «frățești», cu țările străine, cu structurile societății sau cu orice alte structuri, trebuie să fie publice”. Mai târziu, pe măsura evaluării materialelor pentru a fi desecretizate, experții Ministerului Afacerilor Externe al Federației Ruse, din dorința de a nu aduce nicio atingere prestigiului Rusiei, în afirmare pe scena internațională, au manifestat obiecții serioase față de dezvăluirea datelor referitoare la activitatea politică și comercială externă a P.C.U.S.²¹ Nici acțiunile în direcția deschiderii arhivelor anterior inaccesibile nu au raportat succese spectaculoase la mijlocul anilor '90. Decretele lui Elțin din 24 august 1991, emise în vederea trecerii în gestiunea statului a arhivelor P.C.U.S. și KGB, au fost duse la îndeplinire de către comisia înființată de Sovietul Suprem al Federației Ruse doar în parte, mai exact în aceea a arhivelor P.C.U.S. (atât la nivel central, cât și local). Arhivele KGB au rămas în administrarea succesorului în drepturi – Serviciul Federal de Securitate al Rusiei (Федеральная Служба Безопасности России: FSB), iar accesul la ele nu este posibil nici în prezent. Mai bine zis, “accesul există, dar este reglementat de către înșiși lucrătorii serviciilor secrete, la alegerea și după preferințele lor, și în niciun caz în conformitate cu prevederile legii”²².

Comisia Volkogonov a avut o existență efemeră, de numai doi ani, marcată de hățișurile birocratice ale procedurii de desecretizare, de contradicțiile dintre prevederile unor reglementări (*Bazele legislației privind Fondul Arhivistic Național al Federației Ruse și arhivele*, din 7 iulie 1993, și *Legea privind secretul de stat*, din 21 iulie 1993), de neadoptarea normativelor vizând mecanismul și procedura desecretizării, de dispute politice și împotrivirea exponenților din FSB și a experților din Ministerul Afacerilor Externe, cu vederi conservatoare și retrograde; începând de prin 1995-1996, a avut de înfruntat opoziția unor deputați, în contextul conflictului dintre Sovietul Suprem al Federației Ruse și președintele B. N. Elțin.

Procesul desecretizării arhivelor Partidului Comunist a primit un nou impuls în urma emiterii *Decretului* Președintelui Federației Ruse din 22 septembrie 1994 privind înființarea *Comisiei pentru desecretizarea documentelor create de P.C.U.S.*, un organism pus sub conducerea prim-locțiitorului Administrației Prezidențiale, Serghei N. Krasavcenko. Statutul comisiei a fost determinat prin încadrarea ei ca parte structurală a *Comisiei de Stat tehnice de pe lângă Președintele Federației Ruse*, cu prerogative inclusiv în domeniul apărării secretului de stat. Acest fapt a asigurat activității *Comisiei Krasavcenko* rezultate concrete: “începând din a doua jumătate a anului 1994, desecretizarea documentelor de arhivă a mers de două ori mai repede”²³. Din păcate, și acest grup de analiză a fost desființat “ca urmare a intrigilor și a perturbărilor interne din Administrația Prezidențială”, iar activitatea ei nu a fost continuată de un organism similar²⁴.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ В. П. Козлов, О. Локтева, *Архивная революция в России (1991-1996)*, “Свободная мысль”, nr. 1 (1997), p. 119.

²⁴ Н. В. Петров, *Архивная контрреволюция (Contrarevoluția arhivistică)*, “Новое литературное обозрение”, nr. 74 (2005), p. 383-384.

Anul 1995 poate fi considerat, pe bună dreptate, anul mării rupturi, începutul stagnării în chestiunea desecretizării arhivelor. Au fost adoptate hotărâri care au permis serviciilor secrete, dar și altor instituții și organizații (cum ar fi Ministerul Afacerilor Externe), să își păstreze permanent documentele. Aceste structuri și-au stabilit propriile regulamente de acces la arhivele gestionate, facilitând implementarea unor noi tendințe în domeniul desecretizării și al deschiderii arhivelor. Fenomenului eternizat al prudenței în desecretizarea documentelor mai vechi de 30 de ani i s-a adăugat apariția și consolidarea unui nou subiect de dezbatere în rândul Comisiei de resort: “oportunitatea desecretizării”. Procedura desecretizării documentelor (care, în majoritatea lor covârșitoare, nu conțineau *secrete de stat* sau altfel de *secrete*), devenită greoaie și devoratoare de fonduri, și-a dovedit în egală măsură ineficiența din cauza birocratizării activității *comisiilor pentru desecretizare* ce funcționau la nivel de instituții și organizații de stat (de exemplu, comisiile din cadrul unităților FSB sau al structurilor Ministerului Afacerilor Externe nu adoptau vreo hotărâre de desecretizare decât după ce documentele respective erau examinate de către experții din toate unitățile și departamentele, ceea ce încălca spiritul și litera *Legii privind apărarea secretului de stat*).²⁵ Tot în anul 1995 a apărut o serie de teorii care au fundamentat și justificat complicarea ori tergiversarea procesului. Dintre acestea, se distinge teoria “desecretizării moderate” (care presupune că este de neconceput ca desecretizarea unui volum mare de documente de către o instituție deținătoare de arhivă să devanseze procesul analogic ce are loc într-o altă instituție deținătoare de documente din aceeași perioadă istorică, similare ca mod de alcătuire și conținut; prin urmare, aceste procese trebuie puse în echilibru) și, de asemenea, o teorie – foarte populară în epocă, mai ales în anumite cercuri ale *Comisiei Krasavcenko* –, a prezenței “datelor ce țin de viața privată” în dosarele supuse desecretizării, metodă inventată de această dată de către funcționarii din arhive în scopul restricționării dosarelor desecretizate anterior integral²⁶.

Acestea au fost, în linii generale, reglementările juridice și legislative în domeniu. Ele au determinat regulile de acces și folosire a documentelor impuse Arhivelor Statului de către *Roskomarhiv*, ulterior, *Rosarhiv*. Din nefericire, stipulări asemănătoare, sau înscrise în aceleași tendințe, au consacrat și legislația arhivistică a României, în relațiile Arhivelor Naționale cu utilizatorii informațiilor documentare.

Arhiva Președintelui Federației Ruse păstrează dosarele disidenților și documente referitoare la problemele social-politice și economice ruse, la Pactul Molotov-Ribbentrop, la invadarea Cehoslovaciei și, în general, materiale “speciale” privind politica internă și externă a U.R.S.S., unele “distruse în zilele *puch*-ului”, conform unor declarații oficiale.

În anul 1996, Arhivele Statului au cerut permisiunea de a cerceta în arhivele KGB și la Arhiva Prezidențială documente privind relațiile româno-sovietice din anii 1938-1965, respectiv 1952-1965. Solicitarea a fost respinsă, pe motiv că Arhiva FSB nu permite intrarea cercetătorilor români, dar se angajează să depisteze documentele solicitate și să transmită o listă concretă a acestora; cât despre Arhiva Prezidențială,

---

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

s-a pretextat că nu primește cercetători străini, întrucât este o instituție de serviciu a președintelui Rusiei.

În paralel cu activitatea de identificare și de microfilmare a unor documente importante pentru istoria României, în primii ani de după semnarea *Acordului* de colaborare în domeniul arhivelor din 1992, Arhivele Statului au întreprins câteva demersuri pe lângă Ministerul Afacerilor Externe și guvernul României pentru realizarea articolului 6, referitor la restituirea propriu-zisă a arhivelor, însă, în martie 1993, partea rusă a avansat ideea negocierii unui “acord interguvernamental special pentru a se putea proceda la retrocedarea documentelor originale”. Partea română a consimțit, inițiind procedurile legale în vederea elaborării și avizării proiectului de “Acord între Guvernul României și Guvernul Federației Ruse privind colaborarea în domeniul arhivistic”²⁷. Pe baza lucrărilor comune, în anul următor au avut loc două runde de negocieri, la Moscova și la București, cu participarea reprezentanților celor două instituții de arhivă, precum și ai Ministerului Apărării Naționale, ai Ministerului Afacerilor Externe și ai Serviciului Român de Informații, iar textul acordului a fost adoptat *ad referendum*, la nivel de experți²⁸. Negociatorii români au insistat să se treacă la semnarea acordului, dar partea rusă a invocat “necesitatea discutării acestuia în Parlament”, cunoscută fiind atitudinea prin tradiție conservatoare a legislativului rus față de deschiderea manifestată de arhivele rusești și, mai ales, față de restituirea arhivelor²⁹. Timp de doi ani, semnarea acordului între guverne a fost amânată; apoi, în 1996, negociatorii ruși au condiționat-o de promulgarea *Legii privind valorile culturale strămutate pe teritoriul rus în cel de-al doilea război mondial*. În fine, în septembrie 1997, la Moscova au avut loc dezbateri între juriștii Ministerelor Afacerilor Externe ale ambelor state, pentru ca, exact peste alți doi ani, în septembrie 1999, *Rosarhiv* să comunice oficial opțiunea părții ruse de a renunța la semnarea *Acordului interguvernamental* și de a încheia, în schimb, un nou *Acord de colaborare* între cele două instituții naționale de arhivă, cel din 1992 fiind expirat³⁰.

Negociat și parafat la București în anul 2000, noul *Tratat* a fost semnat la 21 februarie 2002 la Moscova și a intrat în vigoare la 3 septembrie 2002. În conformitate cu prevederile lui, Arhivele Naționale au decis să continue investigarea arhivelor rusești și efectuarea de reproduceri după documentele depistate, chiar în condițiile deplasării delegațiilor pe cheltuiala proprie, deoarece *Rosarhiv* nu și-a trimis niciodată reprezentanți pentru cercetare în România și, deci, nu a existat reciprocitatea stipulată de acordul din 1992. Problema restituirilor de arhive între cele două țări a rămas nerezolvată, iar ultimele două delegații de arhiviști români – lipsind deschiderea pentru accesul la arhivele de documente contemporane manifestată de către autoritățile ruse la începutul anilor '90 – au făcut în perioada 2003-2004 cercetări și microfilmări ale unor documente medievale și moderne din

---

²⁷ Raport nr. 405332/08.10.1997 al directorului general al Arhivelor Naționale către Ministerul de Interne, Departamentul Relații Publice.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Nota nr. 12321/04.03.2003 a directorului general al Arhivelor Naționale, către Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Relații Culturale.

Arhiva Centrală de Stat a Actelor Vechi (Центрапный Государственный Архив Древних АКТОВ).

III. Investigații românești în arhivele ruse: condiții și modalități de desfășurare, costuri, dificultăți întâmpinate

Activitatea de depistare și de copiere a documentelor din arhivele rusești importante pentru istoria românilor s-a desfășurat, după cum s-a arătat deja, în baza prevederilor *Acordului* semnat în 1992 între Arhivele Statului și *Roskomarhiv*, garant al accesului delegațiilor fiecărei părți la documentele celeilalte părți.

Începând din 1991, contextul politic intern din Rusia a fost favorabil cercetării sistematice a arhivelor rusești și abordării temei restituirilor de arhive. Democratizarea vieții social-politice ruse, deschiderea arhivelor de stat prin preluarea de către *Roskomarhiv*, în urma unor decrete prezidențiale, a arhivelor P.C.U.S. și, parțial, a arhivelor KGB, precum și trecerea arhivelor centrale de stat în administrarea *Roskomarhiv* au condus la formarea unui spațiu arhivistic-informațional principial nou, a cărui trăsătură caracteristică a fost dată de desecretizarea documentelor, nu fără opoziția forțelor comunist-conservatoare din țară și ostilitatea unor activiști politici și organizații de stânga din Occident față de punerea la dispoziție a anumitor informații (ca, de pildă, a celor privind relațiile internaționale ale P.C.U.S în decursul timpului)³¹. O hotărâre adoptată de către Consiliul Suprem al Federației Ruse a reglementat regimul de folosire a documentelor de arhivă, drepturi egale pentru cercetătorii ruși și din afara Rusiei și a stabilit termenul de 30 de ani pentru păstrarea regimului *secret* pentru documentele create de către organele statului și de 75 de ani pentru actele personale. Numărul cercetătorilor străini ai arhivelor ruse a crescut, ajungând la 50% din numărul total al cercetătorilor de arhive.

Foarte curând însă, arhiviștii ruși, cercetătorii, societatea civilă, toți factorii interesați și implicați s-au lovit de impedimentele serioase ale reglementării juridice a accesului la arhive, a folosirii documentelor, a procedurii desecretizării, a asigurării tehnice și materiale a arhivelor³². În U.R.S.S. și în Rusia de până în anul 2004 nu a existat o *Lege a arhivelor*, fapt ce a constituit o cauză a organizării precare a arhivelor, a condus la instaurarea politicii discreționare în folosirea documentelor din arhivele de stat și la încălcări ale eticii profesionale. Până în august 1992, au fost desecretizate aproximativ 3.000 de documente ale arhivelor de partid de nivel superior. Lipsa unor mijloace financiare obligatorii, a resurselor umane, a unor norme legislative clare și, mai ales, atitudinea rezervată a ministerelor și a departamentelor statului față de desecretizare au împiedicat desfășurarea unor lucrări de proporții în această direcție. Unul dintre impedimentele menționate se referă la asigurarea tehnică a operațiunilor de folosire a arhivelor rusești la începutul anilor '90. În arhivele federale, unde se păstrează cca. 80.000.000 de dosare, existau în anul

---

³¹ Nota *Situația arhivelor din Rusia*, prezentată delegației române de către Rudolf G. Pihovia, președintele Comitetului de Stat pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse, în cadrul vizitei la Moscova din 17-24 aprilie 1992.

³² *Ibidem*.

1993 în total 56 calculatoare, 36 xerox-uri și 102 aparate de citit microfilme și microfîșe, fabricate în anii '50³³. Situația grea a bazei materiale și numărul mic al angajaților arhivelor au influențat negativ serviciile acordate utilizatorilor de arhivă. Nu rare au fost cazurile când încasările bănești substanțiale ale *Roskomarhiv*, provenite din efectuarea de reproduceri la comanda unor instituții de arhivă din străinătate și din sponsorizări, erau folosite pentru dotări tehnice sau pentru salariile și primele angajaților.

Principiul reciprocității dintre partea română și cea rusă, stabilit în *Acordul* din 1992, prevedea un plan anual individual de 20 de zile de studiu în arhivele celeilalte părți. România a obținut înscrierea în textul acordului a posibilității ca una dintre părți să facă cercetări peste limitele intervalelor stabilite, iar delegațiile să includă și persoane care nu lucrau în sistemul Arhivelor celor două țări. Până în anul 2004, având la dispoziție suma de 41.000.000 lei, în arhivele din Federația Rusă au întreprins cercetări șapte delegații române, formate din doi până la șase arhiviști și istorici, câte una pe an (cu excepția anului 1993, când la Moscova s-au deplasat două delegații). În 1994 și în perioada 1997-2002 nu au existat astfel de delegații la Moscova, atât din cauza bugetului de austeritate al Arhivelor Statului, cât și a răcirii relațiilor dintre instituțiile de arhivă ale României și Federației Ruse.

În cadrul propensiunii spre Occident, manifestate în primii ani post-sovietici de către autoritățile ruse, și al desecretizării unei secvențe însemnate a documentelor din perioada contemporană, conducerea Arhivelor Statului a apreciat just că acest fenomen ar putea oricând înceta brusc, iar regimul de acces la documentele respective s-ar putea modifica: "acest moment favorabil nu trebuie pierdut și nici nu putem considera că el se va prelungi pentru multă vreme, mai ales că avem experiența deschiderii arhivelor Rusiei la sfârșitul anului 1917, urmată în 1920 de o închidere aproape totală a acestora, până în august 1991."³⁴ Prin urmare, cercetările în arhivele rusești au vizat cu precădere arhivele contemporane, cele privind istoria mișcării comuniste din România, relațiile comuniștilor români cu Internaționala a III-a comunistă (constatându-se că P.C.R. a fost o simplă secție a acestuia), situația P.C.R și a liderilor săi în anii 1944-1948, implementarea comunismului în România, alegerile parlamentare din 1946 ș. a.

Tipologia desfășurării deplasărilor arhiviștilor români la Moscova poate fi descrisă, reieșind din documentația de la Arhivele Naționale, astfel: schimb de scrisori oficiale între directorul general al Arhivelor Statului și directorul general al *Roskomarhiv* privind intenția de trimitere a delegației și lista temelor propuse pentru cercetare în arhivele de stat corespunzătoare; corespondență cu Ambasada română la Moscova pentru primirea, îndrumarea, eventual cazarea delegației și acordarea oricărui sprijin necesar în negocierea cu partea rusă; corespondență cu Ministerul de Interne pentru alocarea din bugetul anual destinat relațiilor externe a sumei pentru transportul, cazarea și diurna delegației. Cercetarea propriu-zisă se desfășura la sala de studiu, uneori chiar în depozitul de arhivă, pe baza opiselor și, mai rar, a

---

³³ Ibidem.

³⁴ *Raport nr. 3642/29.04.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova (17-24 aprilie 1992).*

inventarelor documentelor. Din momentul înaintării cererii pentru consultarea anumitor documente, nu rareori perioada de așteptare a rezoluției era de două-trei zile, în condițiile timpului extrem de limitat al cercetătorilor (deplasarea nu dura, în total, mai mult de cincisprezece zile). La final, era lansată comanda de copiere, al cărei termen de realizare putea fi cuprins între o lună și șase luni, după achitarea costului. Copiile microfilmate sau xerografiate erau transmise Ambasadei române, după ce aceasta le achita prin virament din contul special deschis pentru Arhivele Statului, apoi, în cele din urmă, erau trimise în țară prin curier diplomatic. Au existat cazuri de întârziere în realizarea comenzilor din cauza amânării virării banilor în contul *Roskomarhiv* ori a modificării “din mers” a condițiilor de acces la unele fonduri de documente, dar și din cauza unor probleme de comunicare între cele două instituții de arhivă. Ele se rezolvau, de regulă, pe calea corespondenței dintre directorii generali sau prin implicarea Ambasadei române de la Moscova.

Așa cum rezultă din notele și informările individuale ale delegaților români care au studiat în anii '90 în arhivele din Moscova (Ioan Chiper, Gheorghe Buzatu, Virgil Teodorescu, Tudor Bucur, Natalia Tampa, Teodor Mavrodin, Margareta Stan, Liliana Popa, Marcel D. Ciucă, Radu Gheorghe, Paul M. Florea), din rapoartele de deplasare aprobate de către directorul general al Arhivelor Statului și, implicit, de către conducerea Ministerului de Interne, precum și din corespondența purtată de Arhivele Statului (numite, începând din 1996, Arhivele Naționale) cu structurile responsabile din cadrul Ministerului de Interne și al Ministerului Afacerilor Externe, sau cu Ambasada României la Moscova, dificultățile întâmpinate de către cercetătorii români ai arhivelor rusești au avut drept cauze modificările frecvente ale regimului de acces la fondurile din unele arhive, deficiențele regulamentelor interne ale săliilor de studiu și, în general, modul de organizare a documentelor în cadrul arhivelor, tendința de tergiversare, atitudinea rezervată, uneori ambiguă, a oficialilor ruși și a unor directori ai instituțiilor de arhivă față de solicitările delegaților români, dotarea tehnică necorespunzătoare a centrelor de multiplicare a documentelor ș. a.³⁵

Astfel, ca efect al unui decret prezidențial de la sfârșitul anului 1992, unele documente care puteau fi cercetate anterior au fost trecute la categoria *secret* și reproducerea lor a devenit posibilă numai cu aprobare specială³⁶. De asemenea, dacă

---

³⁵ Raport nr. 3642/29.04.1992 privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova (17-24 aprilie 1992); Nota-Raport nr. 4287/10.11.1992 privind deplasarea la Moscova a unei delegații a Direcției Generale a Arhivelor Statului pentru efectuarea de cercetări în arhive și lansarea comenzilor de microfilmare (29 noiembrie-13 decembrie 1992); Raport nr. 52/29.03.1993 privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 21 februarie-14 martie 1993; Raport nr. 9240/16.11.1993 privind cercetările efectuate în Arhivele rusești de către delegația Direcției Generale a Arhivelor Statului, care s-a deplasat la Moscova în perioada 10-31.10.1993; Raport nr. 421991/21.06.1995 al delegației Arhivelor Statului care, în perioada 14 mai-11 iunie 1995, a efectuat cercetări documentare în arhivele din Moscova; Raport nr. 14027/24.06.2003 privind deplasarea la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive în perioada 9-23 iunie 2003; Raport nr. 1.010.244/07.12.2004 privind deplasarea la Moscova a doi delegați ai Arhivelor Naționale, în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive (22 noiembrie-6 decembrie 2004).

³⁶ Infograma nr. 1510 din 03.05.1996 a Ambasadei României la Moscova privind xerocopiarea unor documente din arhivele ruse (Arhiva Președintelui Federației Ruse, Centrul pentru Păstrarea

într-o primă perioadă se cerea înaintarea unei “scrisori” din partea guvernului român, sau “de la o instituție de stat destul de înaltă”, ulterior, oficialii ruși au fost de acord ca aceasta să vină din partea Ambasadei române la Moscova și să fie secondată de aprobarea directorului arhivei de stat și, în ultimă instanță, a președintelui *Rosarhiv*. Aceștia puteau însă refuza accesul la cercetarea unor dosare sau concretizarea comenzilor de reproducere pe considerentele: “nu sunt prelucrate arhivistic”, nu au fost “văzute de comisia de desecretizare”, “la sala de studiu există un singur inventar, care nu se pune la dispoziția cercetătorilor”, temele propuse de români pentru cercetare sunt “prea ample” și creează dificultăți în pregătirea materialelor de arhivă, “arhivele nu au echipament, peliculă de 16 mm sau hârtie de xerox”. De exemplu, o explicație oficială pentru secretizarea unor documente de arhivă a fost aceea că specialiștii ruși au ajuns la concluzia că posesorul unui număr mai mare de copii după telegramele cifrate, chiar din anii celui de-al doilea război mondial, ar putea ... reconstitui cifrul de stat!

La rândul lor, Regulamentele de ordine interioară ale unor arhive de stat prevedeau posibilitatea de limitare sau de lărgire a accesului, fără motivații speciale, până la adoptarea legislației regimului arhivelor și a secretului de stat. O altă particularitate constă în faptul că nu la toate arhivele de stat se putea cerceta pe baza inventarului de la sala de studiu, ci, la unele dintre acestea, cercetătorii români aveau permisiunea de a consulta numai inventarul general de arhivă, astfel încât – după cum menționează în rapoartele de deplasare – aveau motive serioase de a crede că nu toate fondurile și colecțiile erau înregistrate în acel inventar. La Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse, la Arhiva Centrală Specială de Stat sau la Arhiva FSB, cercetătorii români primeau spre studiu un număr de maximum cinci dosare, pe baza unei tematici înaintate în prealabil. Cele mai multe greutăți au fost întâmpinate la Arhiva Centrală Specială de Stat, care deține cea mai mare parte a arhivelor-trofee de război (o mică parte a lor se găsește la Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse).

Pe lângă *scrisoarea specială* înaintată de către Ambasada română pentru executarea comenzilor de reproducere, delegațiilor române le-a fost impusă încheierea unui *contract pentru comenzi*, cuprinzând termenele de execuție a lucrărilor și alte cinci puncte, dintre care trei considerate inacceptabile de către delegații români, întrucât conțineau interdicții de a reproduce, de a transmite sau de a publica copiile documentelor primite, după cum rezultă din *angajamentele* pe care le semnau delegații români în momentul primirii copiilor documentelor originale realizate în arhivele rusești. Marea majoritate erau documente românești capturate de către trupele sovietice în anii celui de-al doilea război mondial.

În anul 1993, aceeași Arhivă Centrală Specială de Stat rusă a refuzat reproducerea pentru delegația română a unor documente franceze, cuprinzând informații despre România, depistate de către o delegație anterioară, sub pretextul că, de fapt, partea franceză a impus interdicția reproducerii, întrucât documentele respective vor fi restituite Franței. De asemenea, partea rusă nu a microfilmă pentru România nici documentele care priveau state precum Bulgaria, Iugoslavia și Grecia,

---

Documentației Contemporane); *Infograma* nr. 2816 din 22.08.1996 a Ambasadei României la Moscova privind colaborarea între Arhivele Naționale și Serviciul Federal de Arhivă al Rusiei.

pe motiv că “nu are dreptul”: s-a presupus că ele au fost comandate “din eroare” de către partea română³⁷. În anul 1996, Centrul Rus de Păstrare și Studiere a Documentației Contemporane nu a onorat o comandă anterioară deoarece documentele cerute erau în limba română și nu aveau traducere în limba rusă, astfel încât arhiviștii ruși nu au putut întocmi rezumatele lor³⁸; în conformitate cu normele arhivistice în vigoare pe atunci în Rusia, aceste documente nu erau prelucrate arhivistic și nu puteau fi copiate. În cele din urmă, ele au fost din nou trecute la categoria *secret*³⁹.

Nu în ultimul rând, problemele financiare ale părții române, raportate la costurile ridicate pentru executarea reproducerilor, practicate de către partea rusă, au complicat desfășurarea investigațiilor specialiștilor români în arhivele de la Moscova. Cu ocazia primelor două expediții arhivistice românești în capitala rusă și a comenzilor făcute, din suma obținută prin *Hotărârea de Guvern* nr. 717/10.11.1992 (41.000.000 lei, respectiv 45.008 dolari) pentru acoperirea cheltuielilor de diurnă, cazare și transport ale delegațiilor români și pentru executarea copiilor de documente, s-au cheltuit 17.472.700 lei, rămânând astfel disponibilă suma de 23.527.300 lei, iar un alt fond financiar nu a mai fost obținut⁴⁰. Patru ani mai târziu, plățile efectuate și justificate se ridicau la 38.666,85 dolari, iar la Ambasada română din Moscova a rămas un sold în valoare de 6.341,15 dolari⁴¹.

Copierea documentelor s-a realizat în funcție de posibilitățile de execuție ale arhivelor rusești, de aceea plata reproducerilor s-a realizat eșalonat, pe măsura onorării comenzilor. Prețurile la fila de document au variat de la o instituție de arhivă la alta. Astfel, la Arhiva Centrală Specială de Stat, prețul xerocopiei unei file era, la mijlocul anilor '90, de 50 de cenți fără drept de publicare, la Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse – 40 de cenți fila, la Arhiva Centrală de Stat a Revoluției din Octombrie și la documentele din Arhiva *Komintern* – 25 de cenți sau 20 de cenți cu hârtie proprie, iar câțiva ani mai târziu, în unele arhive de stat ruse prețul a ajuns la 1 dolar fila⁴². Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus, din cadrul Arhivei de Politică Externă a Federației Ruse (deținută de Ministerul Afacerilor Externe), care conține cele mai importante documente privind istoria României, a instituit un sistem special de calculare a prețului: 2,85 dolari pentru fiecare document, indiferent de

---

³⁷ Radiograma nr. 682/02.03.1995 a Ambasadei României la Moscova către Ministerul Afacerilor Externe, transmisă Direcției Generale a Arhivelor Statului.

³⁸ Nota nr. 7/3524-K/25.01.1996 a Serviciului Federal de Arhivă al Rusiei către directorul general al Arhivelor Statului.

³⁹ Nota nr. 412719/27.02.1996 a directorului general al Arhivelor Statului.

⁴⁰ Nota nr. 186.811/12.08.1993 a Ministerului de Interne, Direcția Financiară și Contabilitate, privind justificarea sumelor cheltuite de Direcția Generală a Arhivelor Statului pentru obținerea de copii ale documentelor referitoare la istoria României aflate în arhivele ruse.

⁴¹ Nota nr. 181.174/24.06.1997 a Ministerului de Interne, Direcția Financiară și Contabilitate, către Arhivele Naționale.

⁴² Raport nr. 4287/23.12.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 29.11.-13.12.1992; Raport nr. 421991/21.06.1995 al delegației Arhivelor Statului care a efectuat în perioada 14 mai-11 iunie 1995 cercetări documentare în arhivele din Moscova; Nota nr. 15/7183/17.11.1992 a Ministerului Afacerilor Externe, Direcția Culturală, către Direcția Generală a Arhivelor Statului.

mărime, la care se adăugau câte 0,51 dolari pentru fiecare filă a documentului. Un document de o filă, așadar, costa $2,85 + 0,51 = 3,36$ dolari, implicit, un document de 10 file, 7,95 dolari. Orice dosar de arhivă conține și documente irelevante pentru cercetarea istorică, cum ar fi adresele cu caracter administrativ. Aceste adrese, deși erau scrise pe o singură filă, erau considerate “documente independente”, fiind taxate cu 3,36 dolari fiecare. Implicit, dacă un dosar cu 200 file conține zece asemenea adrese, prețul acestuia este mărit artificial cu 33,60 dolari. În măsura în care timpul a îngăduit și au obținut permisiunea de a vedea dosarele document cu document, cercetătorii români au eliminat o mulțime de informații, apreciate drept “reziduale”, economisind, în acest mod, 100 până la 200 dolari la un dosar cu 100 file (200 pagini)⁴³.

În condițiile preocupării permanente a Arhivelor Naționale de a atrage de la Ministerul de Interne resurse financiare pentru acoperirea costurilor copiilor efectuate în Rusia, dar și din dorința de a câștiga timpul necesar verificării fiecărui document în parte, delegațiile române au pledat pentru deplasări de durată mai mare decât cea de 15 zile. Ultima comandă de reproducere în Rusia a fost lansată în octombrie 1996 și a fost urmată de un hiatus de șapte ani în colaborarea dintre cele două instituții de arhivă, provocată parțial și de schimbarea de regim politic din România, generatoare de o anumită neîncredere și tensiuni în relațiile bilaterale. Astfel, deplasarea care urma să aibă loc la Moscova în vara anului 1997 a fost anulată de către *Rosarhiv* sub pretextul unor “dificultăți financiare deosebite”, cu anunțul potrivit căruia nu poate suporta cheltuielile de cazare ale celor doi delegați români, dar că aceștia “pot veni dacă își suportă integral toate cheltuielile de deplasare”⁴⁴. Ultimele două delegații române au cercetat în Rusia în anii 2003 și 2004 pe cheltuiala integrală a părții române, având la dispoziție suma de 6.341 dolari, rămasă din cea alocată în 1992⁴⁵.

În anii 1992-1996 și 2003-2004, s-au adus în țară mai puțin de 80.000 de pagini de documente sub formă de microfилme sau xerocopii, un bilanț nu tocmai îmbucurător, ținând seama de bogăția unui material istoric rămas neexplorat, atât din considerentele politicii istorico-arhivistice a Federației Ruse din anii '90, cât și din cauza influenței unor factori politico-diplomatici sau de natură internă din România, precum cel financiar și chiar profesional arhivistic. Acest ultim aspect, al pregătirii superioare istorice, arhivistice și lingvistice a cercetătorilor trimiși la Moscova, a fost neglijat de către conducerile succesive ale Arhivelor Naționale, astfel încât majoritatea componentelor delegațiilor nu cunoșteau temeinic istoria P.C.U.S. și a U.R.S.S., istoria P.C.R., limba rusă (pentru a desfășura o activitate eficientă și pentru

---

⁴³ Nota *Stadiul acțiunilor întreprinse de Direcția Generală a Arhivelor Statului pentru depistarea în arhivele rusești și aducerea în țară a documentelor referitoare la istoria poporului român*, întocmită de către Direcția Generală a Arhivelor Statului în anul 1993.

⁴⁴ *Infograma* nr. 1711/20.05.1997 a Ambasadei României de la Moscova cu privire la colaborarea româno-rusă în domeniul arhivelor, către Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Informatică.

⁴⁵ *Raport* nr. 14027/24.06.2003 al Arhivelor Naționale cu privire la deplasarea unei delegații la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive în perioada 9-23 iunie 2003; *Raport* nr. 1.010.244/07.12.2004 al Arhivelor Naționale cu privire la deplasarea unei delegații la Moscova în vederea efectuării de cercetări documentare în arhive (22 noiembrie-6 decembrie 2004).

a promova o bună comunicare cu oficialii și personalul arhivelor) și alte limbi străine, cele mai multe documente privind istoria P.C.R. din arhiva *Komintern* fiind în germană, dar și franceză, engleză, maghiară, bulgară; în plus, unele dintre aceste documente sunt manuscrise codificate sau cifrate (indescifrabile).

Concluzii

Eșecul negocierilor româno-ruse în problema restituirilor de arhive

În ziua semnării *Acordului* de colaborare în domeniul arhivelor de către instituțiile de arhivă ale României și Federației Ruse, vicepreședintele Comitetului de Stat pentru Problemele Arhivelor de pe lângă Guvernul Federației Ruse, A.S. Prokopenko, a declarat că problema restituirii documentelor românești “se poate rezolva favorabil, iar Comitetul va sprijini această acțiune”⁴⁶. Oficialul rus a sugerat părții române “să se grăbească”, deoarece “Germania și Franța își cer arhivele, iar Rusia intenționează să le microfilleze și le-ar putea oferi și României la prețuri acceptabile”, mărturisind, totodată, că “au apărut probleme în unele state – Italia și Anglia – unde partidele comuniste nu sunt de acord cu restituirea și cu publicarea documentelor *Komintern*, deoarece le compromit din punct de vedere politic”⁴⁷. De asemenea, A. S. Prokopenko a susținut că “în Rusia există forțe ostile restituirilor de arhivă”⁴⁸. Ambasadorul României la Moscova, Vasile Șandru, prezent la discuții, a apreciat receptivitatea părții ruse pentru restituirea arhivelor și a promis că în România se vor face demersuri imediate și la cel mai înalt nivel.

Într-un raport al președintelui *Roskomarhiv* de la sfârșitul anului 1992, chestiunea restituirii a fost detaliată ferm, specificându-se că este posibilă numai în cazurile în care în Rusia vor fi lăsate copiile documentelor restituite și se va asigura posibilitatea folosirii lor științifice. Aceasta a fost, în linii generale, poziția oficială a *Rosarhiv* în negocierile purtate cu toate țările pe tema restituirii arhivelor.

La rândul său, directorul general al Arhivelor Statului, Ioan Scurtu, în raportul său către ministrul de Interne în urma vizitei la Moscova din aprilie 1992 și a semnării *Acordului* româno-rus, a propus guvernului român constituirea *Comisiei* formate din arhiviști și istorici, cu scopul elaborării documentarului privind arhivele transportate în Rusia de-a lungul anilor. În același timp, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe, a propus întocmirea unui proiect de scrisoare din partea președintelui României, Ion Iliescu, către președintele Rusiei, după modelul scrisorilor adresate de către președinții Franței, Germaniei, Cehoslovaciei, prin care să se solicite restituirea documentelor aflate în Rusia. Directorul general al Arhivelor Statului a mai sugerat Academiei Române, Ministerului Apărării Naționale și Ministerului Afacerilor Externe să adreseze câte o scrisoare similară instituțiilor corespunzătoare rusești și a propus înființarea în cadrul Ambasadei române de la

---

⁴⁶ Nota nr. 3704/30.04.1992 a Direcției Generale a Arhivelor Statului privind vizita delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului din România la Moscova (17-24 aprilie 1992).

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

Moscova a “două-trei posturi de arhiviști diplomați”, care să aibă pe un interval de trei ani misiunea concretă de a depista în arhivele rusești documentele ce urmau să fie restituite⁴⁹.

Membrii celei dintâi delegații de arhiviști și istorici români și, mai ales, ai celei de-a doua, din 21 februarie-14 martie 1993, și-au concentrat cercetările asupra fondurilor de documente românești din Arhiva Centrală Specială de Stat și au depistat acolo fragmente ale unor fonduri românești aduse în U.R.S.S. după 1944 (inclusiv o secțiune din arhiva *Cabinetului Militar I. Antonescu*). La începutul anului 1993, problema restituirilor de arhivă era în atenția oficialilor Ministerelor Afacerilor Externe ale celor două țări, iar semnalele primite din partea oficialilor din *Rosarhiv* erau favorabile: directorul Vladimir P. Kozlov comunicase Ambasadei române că arhivele românești vor fi restituite “până prin 1994-1995”⁵⁰.

La 11 martie 1993, între delegații români și ruși, în prezența consilierului cultural al Ambasadei române, au avut loc discuții în cursul cărora partea rusă și-a prezentat punctul de vedere și și-a nuanțat poziția favorabilă exprimată anterior, iar partea română a luat act, limitându-se la a dezvălui unele aspecte (vechi de 30 de ani) ale chestiunii retrocedărilor, și anume că la 27 ianuarie 1958 s-au restituit României fondurile *Cabinetului Militar al lui I. Antonescu, Marele Stat Major al Armatei*, plus altele, în 1962, însumând 33.500 de documente, și că fragmentele de fonduri reținute în U.R.S.S. au fost microfilmate cu acordul guvernului României de atunci⁵¹. La rândul lui, șeful delegației române, Marcel D. Ciucă, a confirmat că unele dintre documentele solicitate pentru copiere la arhiva *Komintern* au fost microfilmate în anii '60 pentru C.C. al PCR, dar a precizat că “o parte din aceste microfilme s-au distrus în timpul evenimentelor din decembrie 1989 din România, iar cele care s-au păstrat au fost foarte prost executate”⁵². Din motive inexplicabile, dar deductibile, aceste aspecte ale discuției (ca și altele, cum ar fi refuzul părții ruse de a permite xerocopierea unor documente privitoare la membrii C.C. al P.C.R. de origine basarabeană, sub argumentul că președintele Republicii Moldova ar fi cerut acest lucru) nu au mai fost incluse în *Raportul nr. 52/29.03.1993 privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 21 februarie-14 martie 1993*, semnat de șeful delegației române și aprobat de ministrul de Interne din acel moment, George Ioan Dănescu.

A. S. Prokopenko a declarat că documentele românești vor fi restituite, însă, “în ultimul timp, schimbul de arhive a atras atenția forurilor legislative și executive, iar de retrocedarea documentelor se ocupă o Comisie guvernamentală pentru bunurile culturale, prezidată de către ministrul Culturii”; întrucât documentele românești au intrat sub incidența *Legii privind importul și exportul de bunuri culturale*, care se reglementează prin acorduri internaționale ce trebuie ratificate de către Sovietul Suprem al Federației Ruse, A. S. Prokopenko a arătat că *Acordul* din 1992, încheiat

⁴⁹ *Raport nr. 3642/29.04.1992 al Direcției Generale a Arhivelor Statului cu privire la vizita delegației Arhivelor Statului la Moscova (17-24 aprilie 1992)*.

⁵⁰ *Raport* întocmit de către Marcel D. Ciucă la 19.03.1993 *privind deplasarea delegației Direcției Generale a Arhivelor Statului la Moscova în perioada 21 februarie-14 martie 1993*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

între cele două departamente de arhivă, “nu este suficient” pentru restituirea documentelor românești⁵³. În legătură cu documentele privind istoria României, descoperite în fondurile arhivistice franceze, oficialul rus a menționat că, în conformitate cu înțelegerea ruso-franceză, ele pot fi cercetate de către români, însă aceștia nu pot face copii decât cu acordul părții franceze. *Rosarhiv* a estimat că documentele românești deținute de Rusia ar reprezenta aproximativ 20.000 de file și că problema se poate rezolva în două moduri: prin restituirea lor sau prin copiere. Dacă, în cazul copierii, lucrarea “s-ar putea realiza în aproximativ șapte luni și chiar mai repede”, atunci în cazul restituirii documentelor originale, partea rusă a pus condiția ca ea să copieze documentele care o interesează, iar aceste copii să rămână în arhivele rusești, urmând ca instituția care primește documentele să suporte costul copierii, în beneficiul celeilalte părți⁵⁴. Rușii au invocat exemplul acordurilor similare semnate cu Germania și cu Polonia, care au acceptat să achite copierea de către ruși a tuturor documentelor lor aflate în arhivele rusești. Franța, în schimb, a refuzat să aplice același procedeu pentru propriile arhive aflate în Rusia, admițând să achite numai costul reproducerii documentelor referitoare la Rusia, pentru ca, ulterior, această țară să-și plătească copierea documentelor care nu se referă la istoria ei. În fața propunerii părții ruse, șeful delegației române a arătat că în arhivele rusești se află, de fapt, fragmente ale unor fonduri arhivistice, și anume 260 de dosare din fondurile *Consiliul de Miniștri al României, Marele Stat Major al Armatei, Cabinetul Militar al lui I. Antonescu, Corpul III al Armatei, Reprezentanțele diplomatice ale României în străinătate*, precum și încă șase fonduri arhivistice neprecizate⁵⁵. Șeful delegației române a declarat că România dorește “restituirea arhivelor sale și nu reproducerea lor”⁵⁶. Astfel, deoarece, în cazul restituirii, România ar fi fost obligată să achite costul copierii de către partea rusă – ceea ce însemna, practic, copierea de două ori a documentelor proprii (parțial, chiar de trei ori, deoarece unele documente fuseseră copiate și aduse în țară în anii '50-'60) –, delegația română nu a mai comandat reproducerea lor în acel moment, cu atât mai mult cu cât partea rusă avea deja microfilmele documentelor. Hotărârea în legătură cu fondurile de mai sus urma să se adopte la București, apoi, prin intermediul Ambasadei române la Moscova, să fie comunicată Federației Ruse; în final, diplomații români aveau de intervenit la ministerul federal de resort pentru a li se comunica varianta folosită de francezi pentru demersurile de restituire a arhivelor proprii. De asemenea, conducătorul delegației române a declarat că Arhivele Statului vor propune Ministerului român al Afacerilor Externe un proiect pe baza căruia să se inițieze procedurile, solicitând ca partea rusă să verifice existența copiilor-microfilm realizate în anul 1958 după fondurile arhivistice românești⁵⁷.

În anii consecutivi, din cauza absenței cadrului legislativ adecvat în Rusia și a oscilațiilor politicii federale în privința arhivelor, precum și din cauza interesului

---

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Ibidem.*

redus manifestat de către partea română, negocierile pentru restituirea documentelor românești au intrat în impas. Situația nu a fost deblocată nici după parafarea, în decembrie 1994, a *Acordului interguvernamental de colaborare în domeniul arhivelor*. După trei ani, în 1997, au avut loc discuții pentru semnarea acordului, iar partea rusă urma să stabilească locul și data semnării. Însă, în septembrie 1999, aceasta a comunicat că nu mai este interesată de acordul interguvernamental, propunând, în schimb, încheierea unui nou acord de colaborare între *Rosarhiv* și Arhivele Naționale. După doi ani de negocieri, acest tratat a fost semnat la 21 februarie 2002, dar nu a avut prevederi clare referitoare la restituirile de arhive, ci a stabilit că delegațiile românești vor efectua în continuare cercetări în arhivele rusești pentru aducerea în țară a copiilor documentelor care privesc istoria poporului român.

La un moment dat, factorul politic a contribuit la deblocarea pentru scurt timp a situației create în jurul leit-motivului restituirii arhivelor românești din Rusia. Instaurarea la București a unui regim politic sub conducerea unui partid atașat în mod tradițional de ideea dezvoltării unor bune relații politice cu Rusia a condus, la 4 iulie 2003, la semnarea *Tratatului privind relațiile prietenești și de cooperare dintre România și Federația Rusă și a Declarației comune a miniștrilor Afacerilor Externe*, după mai bine de un deceniu de raporturi diplomatice ruso-române marcate de o anumită cultură instituțională⁵⁸.

Cu ocazia ratificării tratatului politic de bază în Parlamentul României, în februarie 2004, ministrul român al Afacerilor Externe din acea perioadă, Mircea Geoană, afirma în discursul său că prin semnarea tratatului “se apără interesele României și pe (sic!) cele două subiecte sensibile, condamnarea Pactului Ribbentrop-Molotov și problema Tezaurului românesc aflat la Moscova” și că prin semnarea *Declarației comune*, care a reprezentat o “formulă de compromis”, s-a creat posibilitatea discutării în cadrul unei comisii mixte de experți români și ruși a tuturor problemelor izvorâte din istoria relațiilor bilaterale, inclusiv a celei a tezaurului României depus în Rusia în timpul primului război mondial⁵⁹. Ceea ce guvernul român din 2003 a considerat drept un succes a fost în realitate doar pe jumătate astfel, deoarece diplomații români nu au reușit să plaseze subiectul tezaurului în cuprinsul actului bilateral, încât partea rusă să fie obligată la restituirea lui, după cum, de altfel, nu au obținut nici condamnarea explicită de către ruși, în textul tratatului, a Pactului Ribbentrop-Molotov și a consecințelor lui pentru popoarele vecine Rusiei.

Pentru Arhivele Naționale, urmarea încheierii *Tratatului* româno-rus din 2003 și a *Declarației comune* a miniștrilor Afacerilor Externe a fost includerea a doi arhiviști în “Comisia comună pentru problema Tezaurului României”, ca o consecință a *Notei* înaintate de către Mircea Geoană, ministrul Afacerilor Externe, directorului general al Arhivelor Naționale, Corneliu M. Lungu⁶⁰. Din perspectiva Moscovei, problema restituirii bunurilor materiale și culturale românești a fost

⁵⁸ http://www.legestart.ro/AfisareAct.aspx?id_act=25099.

⁵⁹ <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5608&idm=2&idl=1>.

⁶⁰ Nota nr. C26/4387/11.08.2003 a Ministerului Afacerilor Externe al României către directorul general al Arhivelor Naționale.

simplificată atât prin descărcarea ei asupra unei *Comisii comune* de istorici români și ruși, cât și prin faptul că ipoteza de la care au început negocierile diplomației și politicienii români a fost aceea că tezaurul nu mai există. În pofida acestei presupuneri, există suficiente indicii, bazate pe documente de arhivă și acceptate și de către forurile ruse, după cum s-a dovedit ulterior, care arată că tezaurul, cel puțin o mare parte a lui, a fost evacuat în 1941 și readus la Moscova după război și că în anul 1956, la inițiativa lui Nikita S. Hrușciiov, U.R.S.S. a restituit statului român o mică parte.

Sub aspect istoric, traseul bunurilor românești, între care se numără și arhivele, poate fi refăcut, dar, prin prisma prevederilor tratatului româno-rus, posibilitățile juridice de recuperare sunt complicate. Documentația componenței române a *Comisiei comune* (alcătuită din istorici și experți din domeniile economiei, finanțelor, arhivelor, muzeografiei) este completă și a fost prezentată în volume, publicate atât în perioada interbelică, cât și după anul 1990. Delegațiile de arhiviști români au cercetat la Moscova în anul 1993 acte din fondul *Legăția rusă la București (1881-1917)*, totalizând 39 de dosare, precum și documentele privind întreaga organizare din 1917 a evacuării în Rusia, inclusiv două dosare referitoare la evacuarea tezaurului și altele două despre evacuarea arhivelor românești. Prin urmare, deși se cunosc inventarele din 1917 ale trenului cu valori care a plecat spre Rusia, partea negociatoare română a alcătuit o comisie formată dintr-un număr mare de membri (comparativ cu cel redus la doi-trei al celeilalte părți), care și-a propus “să studieze” subiectul în arhive, muzee și alte instituții din țară, într-un proces continuu de cercetare, incluzând și perioadele dintre sesiunile plenare. În viziunea părții române, abia odată cu identificarea istoriei și a traseului tezaurului se putea vorbi și despre retrocedarea lui în etape. Scopul *Comisiei comune* a fost, așadar, de a investiga problema tezaurului din toate punctele de vedere, cum ar fi: circumstanțele din 1916 și 1917 ale constituirii depozitului contractat cu guvernul țarist și aspectele ulterioare, încheierea de către reprezentanții celor două părți, în cadrul reuniunilor, a unor protocoale care să fie înaintate Ministerelor Afacerilor Externe, astfel încât, la finalizarea cercetărilor, pe baza concluziilor *Comisiei*, politicienii să adopte decizia cu privire la modalitățile de soluționare definitivă a problemei tezaurului.⁶¹

Din sursele existente la Arhivele Naționale reiese că au avut loc două reuniuni ale *Comisiei comune* româno-ruse, una la București, în octombrie 2004, și cealaltă la Moscova, în iulie 2005. În cadrul celei dintâi, s-au discutat teme relative la contextul istoric în care a avut loc depozitarea tezaurului românesc, elemente de drept internațional privind tezaurul, chestiuni legate de dialogul bilateral și multilateral, precum și implicațiile organizatorice ale activității viitoare. Cea de-a doua reuniune a dezbătut aspecte privind soarta tezaurului în anii 1922-1924. Conform *Răspunsului nr. 5/4938/12.07.2006 la interpelarea parlamentară* a deputatului Marius Iriza, formulat de către prim-ministrul din acea perioadă, Călin Popescu-Tăriceanu, *Comisia comună* și-a desfășurat activitatea în baza unui

---

⁶¹ Ibidem.

regulament de organizare și s-a întrunit de trei ori, ultima oară la Moscova, în perioada 4-6 aprilie 2006⁶².

În ciuda faptului că ministrul român al Afacerilor Externe al vremii, Mihai Răzvan Ungureanu, a solicitat omologului său rus, Serghei Lavrov, la 1 noiembrie 2006, accelerarea discuțiilor și o frecvență mai mare a reuniunilor *Comisiei comune*, partea rusă a susținut constant că trebuie să se documenteze temeinic în propriile arhive și că procesul de desecretizare a documentelor este unul lent și dificil. Din aceste motive, activitatea primului mecanism bilateral de dialog asupra subiectului tezaurului român s-a desfășurat extrem de anevoios: partea română a acceptat cu dificultate argumentele rusești, potrivit cărora specialiștii ruși trebuie să identifice abia acum, pentru prima dată, documentele relative la tezaurul românesc, iar partea rusă, la rândul ei, a declarat de câteva ori că nu va mai participa la viitoarele ședințe ale *Comisiei comune*, deoarece aceasta nu are decât un rol istoric și niciun mandat de restituire. Astfel, întrucât pe cale oficială nu s-a putut rezolva o problemă care durează de zeci de ani, a apărut la un moment dat o inițiativă privată ce a susținut că poate aduce tezaurul românesc în țară, cu atât mai mult cu cât, după cum declară adeptii acestei modalități, Federația Rusă a restituit în anii 2004-2007 *pe cale privată* Poloniei, Cehiei, Slovaciei, Olandei, Belgiei, Luxemburgului, Ucrainei, Greciei și Ungariei valorile materiale și culturale pe care fiecare dintre aceste țări le-a reclamat Moscovei.

În concluzie, până în momentul în care sfera politicului va decide asupra metodologiei de negociere pentru recuperarea tezaurului românesc sau, cel puțin, asupra estimării contravalorii sale – o adevărată piatră de încercare a raporturilor româno-ruse – în actuala formulă de discuție, guvernului României îi revine misiunea restructurării și revitalizării *Comisiei comune* româno-ruse. Implicit, în ceea ce privește Arhivele Naționale, acestei instituții îi revine obiectivul desemnării unor membri reprezentativi competenți și, în plus, îi este recomandabilă renunțarea la ideea reluării activității de copiere pe cheltuială proprie a documentelor din arhivele rusești referitoare la istoria țării. În această direcție, conducerea Arhivelor Naționale poate analiza soluția (sugerată în anii '90 de către oficialii arhivelor rusești) schimbului de copii microfilmate între țări și a concentrării tuturor eforturilor în sensul depistării și aducerii în țară a fondurilor și a fragmentelor de fonduri arhivistice românești, transportate în Rusia în anii celui de-al doilea război mondial.

Nu în ultimul rând, Arhivele Naționale ale României ar trebui să manifeste preocuparea, neglijată în trecut, de a susține interesul firesc al Federației Ruse pentru identificarea în arhivele românești a documentelor privind istoria poporului rus ori, mai mult, a documentelor care aparțin de drept Federației Ruse, dacă se constată că există asemenea documente. Se impune, așadar, inițierea unei activități serioase și sistematice de cercetare în propriile arhive, muzee, biblioteci și a mărturiilor documentar-istorice aflate în alte instituții. Aceasta ar contribui cel mai mult la impulsivarea relațiilor dintre cele două instituții de arhivă și la diversificarea colaborării pe calea instaurării unui climat de încredere reciprocă absolut necesar, dar inexistent în ultimii 19 ani.

---

⁶² <http://www.cdep.ro/interpel/2006/r1798B.pdf>.

The Steps Made by the National Archives of Romania for Research and Recovery of Some Funds of Romanian Documents from the Archives of the Russian Federation (1992-2004)

Abstract

The study debates the state of the Romanian documents that arrived on the Russian state territory on successive stages and that are currently in the preservation of the state archives, museums and important libraries from the Russian Federation and other former Soviet republics (Ukraine, Estonia, Latvia, Georgia etc). The approach aims to present the historical evolution of the alternative measures of solving the problem: material recovery of the archival pieces from the Russian archives and cultural institutions by repatriating the originals or import of copies and, on the other side, abstract recovery by scientific reevaluation consisting in finding and researching of the most relevant funds at the residence of the current owners (the Central Museum of the October Revolution, the Institute of History of the Communist Party of the Soviet Union, the State Archives of Moscow – the Archives of Literature, the Library “Saltykov-Șcedrin” from Sankt Petersburg, the Museum from Kremlin, Ermitaj Museum from Sankt Petersburg).

During the “people’s democracy”, the restitution of the Romanian material and cultural assets from Russia was a subject forbidden in the academic environment of People’s Republic of Romania and for the evolution of the common diplomatic relations; only after the collapse of the communism certain scientific circles and archival institutions were concerned with the mission to identify and explore the Romanian documentary sources beyond the borders.

Hence, within the context of the temporary opening of the Russian archives, *the Agreement of cooperation* between the State committee of the Archives of Russia and the State’s Archives of Romania allowed during 1992-1996 and 2002-2004 the visit of some archivists and historians delegations in the Russian Federation’s archives, mainly in the contemporary ones. The type of the research, detailed in the article, emphasizes the deficiencies and the obstacles that affected the results of the work and, as it presents itself and as it results from the unedited quoted texts, have not been caused only by the lacks of organization of the Russian part involved, *passim* evoked, but, eloquently, mainly by the classic systemic local flaws. For instance, less than 80.000 pages, microfilms and copies, have been brought into the country, not a very good result if we consider the richness of the un-used archival funds, as a direct consequence of the Russian archivist-historic vision, but also of the influence exercised by politic-diplomatic limitations or of internal nature from Romania, as the economic one or, even, professional. Institutionally, the aspect of historical and linguistic specialization of the researchers sent to Moscow was neglected by the Romanian leaders of the National Archives, hence, there are clues that the members of the delegations did not knew very well the history of the creators of the documents and of the commanding bodies (C.P.S.U., U.S.S.R., C.P.R.), or the Russian language and others foreign languages, in order to ensure the efficiency of the enterprises and to promote good communication with the employees and foreign officials. Neither the archival theory was invincible, especially considering that the scholar bibliography, limited to intern and specific issues, was represented by a scanty brochure containing technical rules and articles of a poor quality published in the authority’s reviews.

The long periods of inactivity that complete the picture of the two decades are marked by the dilemma generated by the lack of proper legal frame and the fluctuations of the federal policy in implementing the archival strategies, but also by the low interest manifested by the Romanian part. From time to time the Romanian political factor contributed to the temporary mitigation of the constant problem of the repatriation of the Romanian archives: the establishment in Bucharest of the party traditionally addicted to the idea of good political relations with Russia lead to the conclusion, on 4th of July, 2003 of the *Treaty regarding the friendly relations and cooperation between Romania and the Russian Federation* and the *Joint statement of the ministries of foreign affairs*, acts without any actual judicial effect on this matter. What the Romanian government of 2003 considered a success was in fact diminished by the omission of the topic regarding the treasure stipulated in the common act, a failure registered also in the intention to obtain the explicit blame of the Molotov-Ribbentrop Pact and its consequences for the neighbors of Russia.

The conclusion is that until the political body will decide upon the negotiation procedures to recovery the cultural treasure from Moscow, the mission of restructuring and reactivating the Romanian-Russian Joint Commission remains an viable option. On the same time, it is recommendable that the national Archives of Romania should renounce on the efforts to copy on its own expense the files from the Russian archives and to evaluate a solution accepted by the Russian counterpart – the exchange of microfilms of the documents of scientific interest for both countries, guaranteed by an attitude imperceptible in the past, namely the solicitude in sustaining the natural concern of the Russian Federation to identify its historical testimonies in the Romanian archives. Hence, it is necessary to initiate a serious and systematic program of research in the national archives, museums and libraries for the historical documents that might contribute to the increase of the institutional relations and diversification of the cooperation in an environment of common trust, absolutely necessary, but totally inexistent for the last 19 years.